

τηλικούτων κακῶν ἐξιλεῶσαι σαυτῶ ; . . . Ἡ ἐβούλου καὶ καθ' ἡδονὴν σοὶ ἦν πάντα ὑπαιτίους ποιῆσαι καὶ ἀποστάτας, ἀποστάτης καὶ ὑπαίτιος ὢν αὐτός; Οὐκ ἤρκει ὅσα πέπρακται εἰς Τρίκκην; Οὐχὶ ἱκανὸν ἦν τὸ ἐν Ρώμῃ; Ὀλίγον ἐνόμιζες τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ»¹. Ὁ ἐθελόδουλος κατήγορος τοῦ Διονυσίου ἄκων διὰ τῶν ἀνωτέρω ὑποδεικνύει ὅτι ὁ φιλόπατρις Ἱεράρχης ἔμμονον εἶχεν ἰδέαν καὶ σκοπὸν τοῦ βίου του ἔθετο τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ Γένους ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπεχείρησεν αὐτὴν ἐν Τρίκκῃ, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Πᾶς ἕτερος θὰ ἔπραττεν ὅ,τι λέγει ὁ κατήγορός του, θ' ἀπῆρχετο εἰς πανέρημον τόπον καὶ ἐκεῖ νυχθημερὸν θὰ ἔκλαιεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς παθόντας. Ἀλλ' ὁ Διονύσιος, διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἴδῃ ἐλευθέρων τὸ Γένος καὶ καλῶς γνωρίζων ὅτι τοιοῦτό τι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ἄνευ θυσιῶν, δὲν ἀπέβαλε τὴν πίστιν εἰς τὴν μέλλουσαν ἀπελευθέρωσιν. Ἡ ἀποτυχία τῆς Θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἀπεθάρρυνεν αὐτόν. Ἐπομένως σκοπὸς τῆς εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν μεταβάσεώς του ἦτο ἡ ἐξεύρεσις τῶν μέσων νέας ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν τούρκων.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Μαξίμου «οὐχὶ ἱκανὸν ἦν τὸ ἐν Ρώμῃ; ὀλίγον ἐνόμιζες τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ;», συνδεομένη πρὸς τὴν καθόλου ἐπαναστατικὴν κίνησιν τοῦ Διονυσίου ὑποδηλοῖ ὅτι σοβαρὰ συνέβησαν ἐπεισόδια, ὧν ἥρωσ ἐγένετο ὁ Διονύσιος καὶ ἅτινα σχέσιν εἶχον πρὸς τὰς προπαρασκευαστικὰς τῆς νέας ἐπαναστάσεως ἐνεργείας αὐτοῦ. Εἰδικώτερον δὲ σημειοῖ ὅτι ἐξ Ἰταλίας ἐξεδιώχθη ὁ Διονύσιος «ὡς οὐκ ἐφησυχάζων ἦν»².

Εἰς τί συνίσταντο αἱ ἐνεργεῖαι αὗται καὶ μετὰ τίνων ὁ Διονύσιος συνεννοήθη, δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀγ. Σεραφείμ, ἧς ὁ ἀρχικὸς συντάκτης συγγέει, ὡς εἶπομεν, τὴν Θεσσαλικὴν μετὰ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἐπαναστάσεως εἰς μίαν, ἐσημειώθη ὅτι ὁ Διονύσιος προέβη εἰς αὐτήν, διότι «ἐπείσθη εἰς λόγους καὶ ὑποσχέσεις τῶν Φράγκων»³. Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι πολύτιμος. Ἀναμφιβόλως ὁ Διονύσιος, ἀποτυχὼν κατὰ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν, ἐπεχείρησε τὴν Ἡπειρωτικὴν ἐπανάστασιν, στηριχθεὶς καὶ εἰς τὰς μετὰ τῶν δυτικῶν συνεννοήσεις, καίτοι, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, οἱ κατήγοροι αὐτοῦ πληροφοροῦσιν ὅτι ἀνέλαβε καὶ τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἐπανάστασιν, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὴν Θεσσαλικὴν, ἄνευ πολεμικῆς τινος πραρασκευῆς. Ἡ ἀνωτέρω ὁμως πληροφορία περὶ τοῦ ὅτι «ἐπείσθη εἰς λόγους καὶ ὑποσχέσεις τῶν Φράγκων»

1) Αὐτόθι, σ. 199. 200. Πρβλ. σ. 188, «οὐ γὰρ ἤθελεν ὅλως ἐφησυχάζειν ὁ τῶν κακῶν σπορευὺς τε καὶ τῶν ὀλεθρίων ἐφευρετής, ἀλλ' ἔργον αὐτῶ ἦν αἰεὶ, ἀποστασίαν αὐθις ποιήσασθαι, ὡς δήπου καὶ πεποίηκε».

2) Ἐνθ' ἀν. σ. 188.

3) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη ἡ Ἑλλάς σ. 215.

κων» οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν περὶ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ξένων.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ δούξ τοῦ Νεβέρ Κάρολος β'. θεωρῶν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου (1281-1332) συνεννοεῖτο μετὰ πολλῶν Ἱεραρχῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, δι' ἀντιπροσώπων, περὶ ἐξεγέρσεως κατὰ τῶν τούρκων. Εἰς τὴν προκληθεῖσαν κίνησιν συμμετέσχον οἱ διατρεπέστεροι τῶν Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν, ἰδίως ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Γαβριήλ, ὁ τότε Μητροπολίτης Ἰωαννίνων, τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρεται τὰ ὄνομα, ὁ Λυρραχίου Χαρίτων, ὁ Τορνόβου Διονύσιος Ράλλης καὶ ἄλλοι, πιθανῶς δ' ἐν Ρώμῃ εὑρισκόμενος ὁ Διονύσιος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις κατὰ τρόπον ζωηρὸν καὶ ὅτι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μετέβη καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς παρατηρήθη ἤδη, ἡ Ἰταλία καὶ ἰδίως ἡ Βενετία, ὡς καὶ ἡ Ἰσπανία, εἶχον ἰδίας βλέψεις ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, δυσμενῶς εἶδον τὰς ζωηρὰς ἐνεργείας τοῦ Διονυσίου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, τούτου δ' ἔνεκα πιθανῶς κατεδιώχθη. Ἡ ἔκφρασις τοῦ Μαξίμου Πελοποννησίου «οὐχὶ ἱκανὸν ἦν τὸ ἐν Ρώμῃ; ὀλίγον ἐνόμιζες τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ»; μαρτυρεῖ ὅτι σοβαρὰ συνέβησαν, ὡς εἴπομεν, ἐπεισόδια σχετικὰ πρὸς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας τοῦ Διονυσίου. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον καθ' ὃν εὑρίσκετο ἐν τῇ Δύσει ὁ Διονύσιος καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ὡς ὁ Κρήσις Ἰωάννης Μισῶτος, εἰργάζοντο ἵνα κινήσωσι τοὺς δυτικούς ἡγεμόνας κατὰ τῶν τούρκων. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι καὶ μετὰ τούτου συνεννοήθη ὁ Διονύσιος¹.

Ἄλλὰ δεδομένου ὅτι ἡ προκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεβέρ ἐξεγέρσις τῶν Ἑλλήνων ἐξεδηλώθη μετὰ τὴν Ἠπειρωτικὴν στάσιν τοῦ Διονυσίου, ἂν τῷ ὄντι ὁ Διονύσιος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις μετ' αὐτοῦ, δεόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἢ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν «Φράγκων» ἢ προὔδόθη τὸ σχέδιον αὐτοῦ εἰς τοὺς τούρκους καὶ ἠναγκάσθη ὁ Διονύσιος νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐξέγερσιν. Εἶναι δ' ἐπίσης πιθανὸν ὅτι ὁ Διονύσιος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Νεαπολιτῶν καὶ Μελιταίων, οἵτινες ἀνέλαβον καὶ πάλιν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἠπείρου διὰ τῶν στόλων. Ἐνετικὴ ἔκθεσις τοῦ 1616 λέγει ὅτι οἱ Νεαπολίται καὶ Μελιταῖοι, συνεννοούμενοι μυστικῶς μετὰ τῶν ἐν Ἠπείρῳ, εἶχον πλεύσει πρὸς τὰ παράλια αὐτῆς ἐπὶ σκοπῷ ἀποβάσεως. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτῶν, προδοθείσης τῆς συνωμοσίας, πολλοὶ τῶν μεμνημένων ἐσφάγησαν, εἰς δὲ ἱερεὺς ἐξεδάρη ζῶν καὶ τὸ δέσμα αὐτοῦ γεμισθὲν δι' ἀχύρων μετὰ

1) Κ. Σάθα ἐνθ' ἀν. σ. 197 ἐξ. Δ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Β, β, σ 181-182 Δ. Σάρρον, ἐνθ' ἀν. σ. 177.

πολλῶν κεφαλῶν τῶν υἱῶν τῶν συνωμοτῶν ἐστάλη εἰς ΚΠολιν¹. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὸν Διονύσιον, ὅθεν, ἐὰν ἡ ἔκθεσις ἀναφέρεται εἰς γεγονότα πρὸ τοῦ 1616 συμβάντα, ἀναμφιβόλως ὁ Διονύσιος ἦτο συνεννοημένος μετὰ τῶν Νεαπολιτῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν τῆς Μελίτης καὶ ὅτι ἐκ προδοσίας ἀπέτυχε τὸ κίνημα αὐτοῦ. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἡ μελετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεβέρ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεννοηθέντων ἐλλήνων ἐξέγερσις προέβλεπε τὴν εἰσαγωγὴν ὄπλων εἰς τὴν Χιμάρην καὶ ἐπίθεσιν ὀκτακισχίλιον Χιμαριωτῶν κατὰ τοῦ Αὐλῶνος πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου. Ἐκ Μαυροβουνίου δὲ θὰ ἐγίνετο ἐπίθεσις πρὸς τὰ Σκόπια.

Ἐκ πασῶν τούτων τῶν ἐνδείξεων καταφαίνεται ὅτι ὁ Διονύσιος ἀπειτόληψε τὴν νέαν ἐπανάστασιν καὶ μετὰ συνεννόησιν μετὰ τῶν ξένων, ἀλλ' ὅτι, δυστυχῶς, τὸ σχέδιον αὐτοῦ προὔδθη.

Ἡ Ἡπειρωτικὴ Ἐπανάστασις τοῦ Διονυσίου.

Ὁ Διονύσιος δὲν ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα Ἡπειρον, ἣν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ κέντρον τῆς νέας αὐτοῦ δράσεως, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ Γένους ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐγένετο ἀσμένως δεκτὸς παρ' ἀπάντων, πάντα τὰ Μοναστήρια ἦσαν ἀνοικτὰ δι' αὐτὸν καὶ πᾶσα οἰκία, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν πληροφοροῦντα τὸν Μάξιμον, προσθέτοντα ὅτι ἠδύνατο νὰ φάγῃ καὶ πῖνῃ λαμπρῶς². Ἀλλ' ἐσκέπτετο νὰ ἐπαναστατήσῃ. Πότε ἀκριβῶς μετέβη ἐκεῖ δὲν εἶναι γνωστόν. Τὸ «Ἡπειρωτικὸν Χρονικὸν» λέγει ὅτι ἐν τῇ Δύσει ἔμεινεν ὁ Διονύσιος «ὀλίγον καιρόν», ἀλλὰ πάντως τρία ἢ τέσσαρα ἔτη πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατηνάλωσεν ἐκεῖ. Φαίνεται δὲ ὅτι εὔρην ἤδη ἐν Ἰωαννίνοις τὸν δεινὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον Μάξιμον τὸν Πελοποννήσιον, καὶ ἐπομένως δεόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν Ἡπειρον μετέβη ὁ Διονύσιος μετὰ τὸ 1509, διότι ὁ Μάξιμος συμπεριλαμβάνει ἑαυτὸν μετὰ τῶν «ἀσμένως» ὑποδεξαμένων τὸν Διονύσιον κατὰ τὴν εἰς Ἡπειρον μετάβασιν αὐτοῦ³.

Ὁ Μάξιμος ἐκ ΚΠόλεως φαίνεται εἶχε γνωρίσει τὸν Διονύσιον, συνοδεύσας πιθανῶς ἐκεῖ τὸν Μελέτιον Πηγᾶν ὡς Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου, εἶχε δὲ γνωρίσει αὐτὸν ὡς διαρκῶς περὶ ἐπαναστατικὰ σχέδια ἀσχολούμενον («πάλαι

1) Κ. Σάβα, ἐνθ' ἀν. σ. 196. 210. 211 σημ.

2) Ἐνθ' ἀν. σ. 208, «Ἀλλὰ μὴ οὐκ ἦν σοι φαγεῖν ἢ πιεῖν ὡς αὐτὸς ἐβούλου λαμπρῶς» ;

3) Ἐνθ' ἀν. σ. 188.

σε τοιοῦτον ἐπιστάμενος εἶναι»¹, ἔμελλε δὲ ν' ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ πλήρους ἀνεπισχέτου ὁσμῆς Διονυσίου. Ὁ Μάξιμος, καίτοι νέος ἔτι τότε², εἶχεν ἀπογοητευθεῖ ἐκ τῆς ζωῆς, μετὰ τὴν περιπέτειαν τῆς συλλήψεως ὑπὸ τῶν πειρατῶν, ἀπέβηκεν ἐντελῶς τὸ θάρρος αὐτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς αὐτόν, καὶ κατελήφθη ὑπὸ ἀπελευθερίας. Ὅθεν, καίτοι εἶχε προῖτηρηθήσῃ ὑπὸ Πατριάρχου κατ' ἐξοχὴν φιλοπάτριδος καὶ διειρκῶς βουλευομένου περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους, ἀτέβη ἐθελόδουλος καὶ αἰτόλμος, ἐθεώρει δὲ μονονουχὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν πᾶσαν κατὰ τῆς καθεστηκυίας τουρκικῆς Ἀρχῆς ἀντίστασιν. Ἐδίδασκεν ὅτι κἂν ἔτι κατώρθον ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺς Ἕλληνας ὁ Διονύσιος ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ θὰ ἐστέρει αὐτοὺς τῆς ἐν τῷ κόσμῳ θλίψεως, δι' ἧς εἰσέρχεται τις εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν³. Ἐφρόνει ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες ἐσώζοντο ψυχικῶς μᾶλλον ὑπὸ τὴν τουρκικὴν τυραννίαν ἢ ὑπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Βυζαντινῶν Βασιλέων, «ὡς γὰρ αἱ θλίψεις πρὸς Θεὸν συνάγουσιν, αἱ ἀνέσεις πάντως Θεοῦ χωρίζουσιν· ἢ γὰρ βασιλεία οὐ θλίψιν ἀλλ' ἀνεοῖν τοῖς ἔχουσι προξενεῖ»⁴. Ὅλα τὰ κακὰ καὶ αἱ αἱρέσεις ἢ διὰ τῶν Βασιλέων ἢ ἐν τῷ καιρῷ καὶ ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἐγένοντο, ἐξ αἰτίας δὲ τῶν κακῶν ἐκείνων παρεδόθη τὸ Γένος εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ζητῶμεν οὐχὶ τὴν ἐπίγειον, ἀλλὰ τὴν ἐκουράνιον βασιλείαν. Ἐὰν δὲ ἔγοντες ἀπωλέσαμεν τὴν βασιλείαν, πῶς νῦν δυνάμεθα ταύτην ν' ἀποκτήσωμεν, ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν νῦν κρατούντων, ὀλίγοι ὄντες, ἄοπλοι καὶ ἄνευ πολεμικῆς παρασκευῆς; Ἐθεώρει ἀνοήτους τοὺς σκεπτομένους νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ μὴ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψει ὅτι τὸν τοῦρκον σουλιᾶνον ἐφοβοῦντο καὶ οἱ δυτικοὶ ἡγεμόνες, καίπερ καὶ στρατιώτας ἔχοντες καὶ πλοῖα καὶ συμβούλους. Ἐφροῖτεν ὁ Μάξιμος ἀναλογιζόμενος ὅτι ὁ Διονύσιος, κληρικὸς ὢν καὶ Ἀρχιερεὺς, ἔμελλε νὰ ἡγηθῆ ἐπαναστατικῆς κινήσεως κατὰ τῶν τούρκων. Ἐν τῷ «Σηλιτευτικῷ» ὠνόμασεν αὐτόν «Δαιμονύσιον», «νέον Ἰουλιανὸν» ἀποστῆτην καὶ «νέον διάβολον» καὶ δι' ἀκατονομάστων ἐπιθέτων ἐχαράκτηρισεν αὐτόν.⁵

1) Αὐτόθι, σ. 209.

2) Αὐτόθι, σ. 196.

3) Αὐτόθι, σ. 201.

4) Ὁ Μάξιμος, ἐνθ' ἀν. σ. 192 ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἐνάρετοι, ὡς ἀπόδειξιν δὲ προσάγει τὸ ὅτι οὐδεὶς Βασιλεὺς ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν ἁγίων καὶ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ζητηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἵνα γίνῃ Βασιλεὺς, ἡρνήθη!

5) Ἐνθ' ἀν. σ. 204.

Ὁ Διονύσιος μετέβη εἰς τὴν Ἡπειρον ἔχων ὡς πρόγραμμα τὴν διοργάνωσιν ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ὁ Μάξιμος διεκήρυσσεν ὅτι «κακὸν ἐπανάστασις»¹. «Σύ, λέγει πρὸς αὐτὸν ἀποστρεφόμενος ὁ Μάξιμος, οὐδὲν ἄλλο ἐλογίζου, οὐδὲν ἐφαντάζου, οὐδὲν ὄνειροπόλεις ἢ ὅπως ἀποστασίας ποιήσας, τέλεον ἡμᾶς ἀπολέσης»². Ἐγένετο δὲ ἀσμένως δεκτὸς ὁ Διονύσιος, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐφησυχάσας κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγ. Δημητρίου, τοῦ Διχοῦνη, ἧς ἐχρημάτισεν, ὡς εἶδομεν, μοναχός, καὶ ἧς, ὡς φαίνεται, ἦ καὶ ἄλλων Μονῶν, οἱ μοναχοὶ ὑπῆρξαν ἐνθουσιώδεις αὐτοῦ ὁπαδοί³. Δὲν γνωρίζομεν εἰς ποίαν περίοδον τῆς ἐν αὐτῇ ζωῆς τοῦ Διονυσίου ἀναφέρεται ἡ κατηγορία τοῦ Μαξίμου ὅτι δὲν ἐτήρει τὰς αὐστηρὰς μοναχικὰς διατάξεις, καταλύων κρέας⁴, ἀλλὰ πάντως κατὰ τὴν δευτέραν. Ἐξερχόμενος δὲ τῆς Μονῆς καὶ περιοδεύων ὁ Διονύσιος προσεπάθει νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων τῆς χώρας τὸν πόθον τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐκ τῶν φράσεων τοῦ Μαξίμου «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ μέρη ταῦτα ἰατρικῆς μὲν χρῆζοντα ἰδῶν, ἰατρῶν δ' οὐκ εὐποροῦντα τὸ παράπαν, φήθη δεῖν καὶ ἰατρῶν ἑαυτὸν ἐπιρημίσει, κέρδους πόρον ἐντεῦθεν οὐ τὸν τυχόντα θηρῶν»⁵ προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ Διονύσιος ἦσκει ἐν Ἠλείρῳ καὶ τὴν ἰατρικὴν ἴσως δὲ εἰς τοῦτο ὄφειλε τὴν ἀνύποπτον διὰ τοὺς τούρκους ἐλευθέραν κυκλοφορίαν μεταξὺ τῶν χωρικῶν. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Μάξιμος μετέδωκε τὴν ἀνόητον φήμην, καθ' ἣν ὁ Διονύσιος ἐνέπνευσεν ἐνθουσιασμόν εἰς τοὺς ὁπαδούς του χωρικοὺς διὰ μυστηριώδους τινὸς ποτοῦ ἐν κοιτηρίῳ οἴνου. Ὁ ἴδιος, μὴ πιστεύων εἰς τὴν φήμην, παρεδέχετο ὅτι ὁ Διονύσιος ἐμέθυε τοὺς ὁπαδούς του ἢ μᾶλλον ὅτι οὗτοι ἐξ ὑπερβολικῆς ἀπαιδευσίας ἠκολούθησαν αὐτόν, διότι ἡ ἀπαιδευσία σκοτίζει τὸν νοῦν πλέον τοῦ οἴνου, «οὕτω γὰρ ἀγεληδόν, λέγει, μετ' αὐτοῦ, ὅσοι αὐτῷ συνῆσαν, ἐξώρμησαν, ὡς θαυμάζειν πάντας· τουτὶ δὲ τούτους πεπονθέναι λέγουσι, ποτήριον οἴνου πλήρες παρ' αὐτοῦ δεξαμένους, οὐ καὶ γευσαμένους, ἔφασαν εἰ ἐωρακότες, εἰς ταύτην παραυτίκα τὴν ὀλέθριον ἐγγείρησιν ἐκβεβαχεῦσθαι καὶ οὐ καθικτούς εἶναι τοῦ λοιποῦ. Καὶ ταύτη κλανηθῆναι τούτους δοκεῖ τισι. Ἐμοιγε δ' οὐχ οὕτω δοκεῖ, ἀλλὰ μέθυσοι τῷ ὄντι καὶ δὴ καὶ οἰνόπληκτοι καὶ δὴ καὶ ἀμαθέστατοι ἐς ὑπερβολὴν ὄντες ταυτὶ τούτους ἰφημὶ πεπονθέναι»⁶. Ὁ δὲ κακόγλωσσος συντάκτης τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ» ἐσημαίωσεν

1) Αὐτόθι, σ. 203.

2) Αὐτόθι, σ. 208.

3) Αὐτόθι, σ. 207. 208.

4) Αὐτόθι, σ. 205.

5) Ἐνθ' ἀν. σ. 206. Πρβλ. σ. 189.

6) Αὐτόθι, σ. 207. Πρβλ. σ. 195.

ὅτι ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Δημητρίου ἐξελθὼν ὁ Διονύσιος «τὰ τῶν Ἰωαννίνων περίχωρα καὶ τὰ τοῦ ἀνωτέρω Μοναστηρίου καὶ ἄλλης χώρας περιήρχετο, φέρων πλόσκαν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κινρῶν τοὺς γεωργούς, ποιμένας, βουκόλους καὶ ἄλλους χωρικούς, προσοικειοῦτο τοιοῦτους ἀπαιδεύτους, καὶ ἀπολέμους στρατιώτας»¹. Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον αἱ ἀνωτέρω πληροφορίες εἶναι ἀκριβεῖς, ἀλλὰ πάντως ὁ Διονύσιος προσεπάθει νὰ προσοικειωθῆ τοὺς χωρικούς, εἰς οὓς ἐκήρυττεν ὅτι «ἐμελλε νὰ γίνῃ ἐλευθερωτὴς ὄχι μόνον τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, μάλιστα καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς (=ὁ σουλτᾶνος) νὰ τὸν στήκωθῃ»², «πρὸς δὲ καὶ αὐτὸν βασιλέα θαυμάσαντ' ἀναστήσασθαι τοῦ θρόνου», προστίθησεν ὁ Μάξιμος, ἐπιλέγων ὅτι τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐστήριζεν ὁ Διονύσιος ἐπὶ «κληδονισμῶν, οἰωνισμῶν καὶ μαντεϊμάτων»³. Ἀναμφιβόλως ὁ ὄνειροπόλος καὶ ὀπτασιαστὴς ἄνθρωπος ἢ ματεχειρίζετο τ' ἀνωτέρω διὰ νὰ ἐξεγείρῃ καὶ ἐνθουσιάσῃ τὰς λαϊκὰς μάζας ἢ ὡς κύριον ἐπιχείρημα τοῦ ἐπαναστατικοῦ του κηρύγματος εἶχε τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν θὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν τυράννων τούρκων. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται, ὅτι ὁ ἐσχάτως τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἑποστὶς ἀείμνηστος μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος εἶχεν ἀνὰ χεῖρας πάντοτε τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου καὶ δι' αὐτῆς ὠραματίζετο πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους; Τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος ἦτο καὶ ὁ Διονύσιος⁴.

Μὴ περιοριζόμενος οὕτως εἰς τοὺς χωρικούς, προσεπάθει νὰ κατηχήσῃ καὶ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, συνεχῶς μεταβαίνων εἰς Ἰωάννινα. Ἦτο δὲ τότε ἑβδομηκοντούτης, «γῆρως ἀψάμενος», καὶ «κεκυφῶς τῷ γήρῳ», ὡς λέγει ὁ Μάξιμος, πολὺν ἔχων τὸν πώγωνα καὶ τὸ πρόσωπον πλήρες ὑπὸ τοῦ γήρως ρυτίδων⁵, οὐχ ἦτιον διὰ τοῦ ἐνθουσιώδους κηρύγματος του κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ ὀπαδοὺς καὶ συνεργούς, ἐν οἷς ἦσαν οἱ ἐκ Παραμυθίας Ζῶτος Τσίριπος, Γεώργιος Ντελῆς καὶ τις Λάμπρος⁶. Ἀλλά, δυστυχῶς, ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος σφοδρῶς κατ' αὐτοῦ ἀντέδρασεν. Ὑπῆρξε τόσοσ ἐπίμονος καὶ σφοδρὰ ἡ ἀντίδρασις αὐτοῦ καὶ τοιαύτη ἢ συνηγορία ὑπὲρ τοῦ τουρκικοῦ καθεστώτος, ὥστε ἐνομίσθη

1) Αὐτόθι, σ. 181.

2) Αὐτόθι, σ. 181.

3) Αὐτόθι, σ. 197, 198.

4) Πρβλ. Ἄθηναγόρα Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, σ. 7, 8.

5) Αὐτόθι, σ. 198, 208.

6) Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 221. Ὁ Μάξιμος Πελοποννήσιος, ἐνθ' ἄν. σ. 186, 202 ὑπαινίσσεται ὅτι ὁ Διονύσιος εἶχε συνεργάτας καὶ τινὰς νέους.

ὑπό τινων ὁ Μάξιμος ὡς ἐν κριπτῷ μουσουλμᾶνος, ἐγένετο δὲ καὶ δολοφονίας αὐτοῦ ἀπόπειρα, τινὲς δ' ἐνόμιζον ὅτι ἐκ φθόνου ἐκινεῖτο κατὰ τοῦ «σοφοῦ» Διονυσίου¹. Ἐπέμεινεν ὁ Μάξιμος, ἰσχυριζόμενος, ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ Διονύσιος ὡς μοναχὸς καὶ κληρικὸς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἡγηθῆ ἑπαναστάσεως, διότι «οὐ τοιαῦτα πράττειν τοῖς μοναχοῖς ἔξοστιν, ἀλλὰ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει προσέχειν καθήκον ἐστι»². Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο προὔκαλει τὸν γέλωτα τῶν θαυμαστῶν τοῦ Διονυσίου³.

*Απερίγραπτος δὲ ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Μαξίμου κατὰ τοῦ ἐπιτροπεύοντος τὸν ἀσθενοῖντα Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Μανασσῆν Ἐπισκόπου Δρυϊνῶν ὀλέως Μαιθαίου. Ἐν τῇ πρὸς αὐτόν, γενόμενον τῷ 1614 Μητροπολίτην Ἰωαννίνων, ἐπιστολῇ, ἐσημείωσεν ὁ Μάξιμος τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικώτατα «Τὸ πρῶτον αἴμιον τῶν κακῶν, ἐοὺς τὸ ἐκίνησες καὶ ἔφερες καὶ ἐφύλαγες τὸν ἐχθρὸν τοῦ κόσμου μέσα εἰς τὸ ἐπαινετὸν τοῦτο κάστρον, ἕως ὅπου τὸ ἀφανίσαιτε. Καὶ ἐμένα ὅπου δὲν ἤθελα νὰ τὸν ἀκούσω τὸν θεοκατάρτατον καὶ ὅπου σῆς ἐσυμβούλευα νὰ τὸν διώξετε, ἐστείλατε ἄνθρωπον μέσα εἰς τὸ κελλὶόν μου νὰ μὲ φονεύσῃ. Ἀλλὰ ἐοὺς τὸν ἐσυμάζονες καὶ τὸν ἐφίλευες καὶ τὸν ἐδίδες θέλημα νὰ εὐλογᾷ καὶ νὰ ἀγαθῆ, ὁ φονεὺς καὶ τοσοῦτων ψυχῶν φθορεὺς, ὅπου ἤξευρες πῶς ἔκαμιν εἰς τὰ Τρίκαλα. Ὅλα ἐτοῦτα ἀπὸ ἐδικὴν σου αἰτίαν ἐγιναν, καὶ ἐγὼ μὴ ἠξείροντας, ὡς ξένος καὶ ἀπλοῦς ἄθροωκος, ἔλεγα καὶ ἀνάγκαζε τὸν κόσμον, ὅταν ἦτον ἀσθενὴς ὁ κύριος Μανασσῆς, νὰ μὴν στέρνουν ἄλλων, παρὰ μόνον ἐσένα». Εἶ-αι προφανὲς ἐκ τούτων ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Διονυσίου ἐπέγχετο τῆς ἀπροκαλύπτου ὑποσηριξέως τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ ἐγένοντο τὰ μυστικὰ διαβούλια, ἀλλ' ὅτι τοῦ Μαξίμου ἡ ἀντίδρασις ἦτο τόσο διαβολικὴ καὶ ἐπικίνδυνος, ὥστε ἐν γνώσει καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Μαιθαίου ἐγένετο ἡ ἀπόπειρα τῆς δολοφονίας τοῦ κακοῦ ἀθρώπου.

Εἰς ἐν ἐπιχείρημα φαίνεται οὐχ ἦτιον ὅτι οὗτος εἶχε εἰκασιόν: Ἐπαναστασις, ἄνευ ὀπλων καὶ συστηματικῆς προσημαστικῆς, δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ. Διὰ μικρῶν ἀγορευῶν⁴ ὁ Μάξιμος κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας μυστικὰς, ὡς φαίνεται, συγκεντρώσει, ἐν τῇ Μητροπόλει, προσπαθεὶ νὰ πείσῃ τοὺς περὶ τὸν Διονύσιον, ὅτι τὸ κατηγορεῖσθαι ἐν αὐτῷ τῆς ἀπεργασίμων τῶν χιλίων ἀνδρῶν ἑπαναστατικὸν σῶμα, ὀπλισμὸς διὰ πρῶτον ἐν ὁρίων καὶ μυστίγων τῶν βοῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ νικήσῃ καὶ ἐχθρῶν, καί

1) Ἐνθ' ἀν. σ. 196, 210.

2) Αὐτόθι. σ. 190, 191. Ἱερβλ. σ. 207.

3) Αὐτόθι σ. 196, «πλὴν ἀλλὰ πλατὺν μοι κατεχέετε γέλωτα ταῖθ' ἐρὶν διεξιόντες καὶ ὡς ἓνα τῶν ἀφρόνων καὶ μαινομένων, ἄφρονες καὶ μαινόμενοι ὄντες ἡγεῖσθέ με εἶναι».

4) Ὁ ἴδιος ὁ Μάξιμος, ἐνθ' ἀν. σ. 196, λέγει ὅτι «ἠγόρευεν» ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς Ἰωαννίτας ἐν ἀκολουθήσῃσι τὸν Διονύσιον.

ἄοπλοι καὶ ἀπόλεμοι χωρικοὶ τὸν ἔνοπλον καὶ τεθωρακισμένον καὶ ἐμπειροπόλεμον¹. Ἄλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸν Παπαφλέσσαν διὰ ῥάβδων καὶ ξύλων ὀπλίσαντα τοὺς πρώτους κατὰ τῶν τούρκων ἐπαναστάτας τοῦ 1821; Τὸ αὐτὸ πρὸ διακοσίων καὶ πλέον ἐτῶν ἔπραξε καὶ ὁ Διονύσιος. Ἄλλὰ πάντως οὗτος ὑπελόγιζεν εἰς τὴν ἔξωθεν κατὰ τῆς Ἡπείρου ἐπίθεσιν τῶν μεθ' ὧν εἶχε συνεννοηθεῖ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τῶν πολλῶν τὴν μυστικὴν ταύτην συνεννόησιν.

Ἄλλ' ἢ διεξαχθεῖσα μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μαξίμου πάλη, αἱ μακραὶ καὶ ζωηραὶ συζητήσεις, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσῃ μυστικὴν τὴν παρασκευαζομένην ἐπανάστασιν. Ἀναμφιβόλως δὲ προὔδοθι ὁ Διονύσιος εἰς τοὺς τούρκους καὶ ἴσως εἰς τὴν προδοσίαν ὀφείλεται ἡ ἐσπευσμένη ἐκδήλωσις τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ γέρον Ἱεράρχης ἐπὶ κεφαλῆς φάλαγγος ἐξ ὀκτακοσίων χωρικῶν² τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1611 ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν παρὰ τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κειμένων χωρίων Τουρκογρανίτζης καὶ Ζαραβούτζης, μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας, ἦτοι τὴν νύκτα τῆς 10ης Σεπτεμβρίου πρὸς τὴν 11ην³ ὤρμησε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ ἐπιτιθέμενοι ἔψαλλον «Κύριε ἐλέησον» καὶ ἐφώναζον συνθηματικῶς «χαράτζι χαρατζόπουλον» καὶ «ἀναζοῦλι ἀναζουλόπουλον» σίνισσόμενοι τοὺς πρὸ μικροῦ ἐπιβληθέντας παρὰ τοῦ σουλτάνου νέους φόρους. Ἡ ἐπίθεσις ἐστράφη κατὰ τοῦ ἐν Κελοῦ-τσεσμέ Διοικητηρίου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐσυρπολύθη, μόλις δὲ ἐσώθη μετὰ τῆς συζύγου του διαφυγὸν ὁ ἐκ Πιραμωθίας διοικητὴς τῶν Ἰωαννίνων Ὁσμὰν πασῆς. Ἀφυπνισθέντες δὲ οἱ τούρκοι καὶ ἐξοπλισθέντες, διεσκόρπισαν τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἤρχισαν φονεύοντες πάντα χριστιανόν⁴. Ἐξη ἔρωνε δὲ Κυ-

1) Ἐνθ' ἄν. σ. 195, 199.

2) Ὁ ἀριθμὸς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ» ἦν εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἄν. σ. 221. Ὁ Μάξιμος Πελοποννήσιος ἐν τῷ «Στηλιτευτικῷ» ἐσημείωσεν «ἐλάττους τῶν χιλίων», σ. 200.

3) Τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως 7 Σεπτεμβρίου ἀνέγραψεν ἡ ἔκδοσις τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ», ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ἀραβαντινός, ἐνῶ ἡ παρὰ Rouquerville καὶ λοιποῖς ἔκδοσις ἔχει ἀορίστως «μετὰ δὲ πολλὰς ἀταξίας . . . μίαν ἡμέραν συναθροισθέντες ὅλοι ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Τουρκογρανίτζης καὶ Ζαραβούτζης». Ὁ Ἀραβαντινός ὀρίζει τὴν 11ην Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέραν ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, ἐνῶ ἡ ἕτερα ἔκδοσις τοῦ Χρονικοῦ τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Ἄλλ' ὁ Μάξιμος Πελοποννήσιος ἐν τῷ «Στηλιτευτικῷ» λόγῳ λύει τὸ ζήτημα, σημειῶν ὅτι ἡ ἐπίθεσις ἐγένετο «πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ μαιμακτηριῶνος» (σ. 188), ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπίθεσις ἐγένετο κατὰ τὴν νύκτα (σ. 197) δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι διεξήχθη τὴν νύκτα τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην. Διαφορὰ ὑπάρχει ὡς πρὸς τὴν ἡμέραν. Ὁ Ἀραβαντινός σημειοῖ ὅτι ἦτο Σάββατον, ἡ δὲ ἄλλη ἔκδοσις τοῦ Χρονικοῦ ὅτι ἐξημέρωνε Κυριακή.

4) Κατὰ τὴν παρ' Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 222 σημ., ἔκδοσιν τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ», ἀφοῦ ἐξημέρωσεν ἐνωθέντες οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Κάστρου μετὰ τοὺς Τούρκους «ἐπειδὴ ἦσαν ὀλίγοι οἱ Τούρκοι, ἐπολέμησαν τὸν καζοδιονύσιον καὶ τὸν ἐκατοχάλασαν». Ἐνῶ κατὰ τὴν ἕτεραν ἔκδοσιν, Δ. Σέρρου ἐνθ' ἄν. σ. 182, οἱ Τούρκοι «ἤθελαν νὰ

ριακή καὶ πολλοὶ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐξεργάγη τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα μετέβαινον εἰς τοὺς ναοὺς ἢ εἰς τὴν ἀγοράν. Ὁ Διονύσιος, ὡς ἤκουσε τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν τούρκων καὶ εἶδε διασκορπισθέντας τοὺς ἐπαναστάτας, εὐρισκόμενος πλησίον τοῦ φρουρίου ἔφυγε καὶ ἐκρύβη εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ναοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου¹. Ἡ ἐκδίκησις τῶν τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, συνεργούντων δυστυχῶς καὶ τῶν Ἰουδαίων², ὑπῆρξεν ἀπεριγράπτως φρικτή. Ὁ συντάκτης τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ» διηγεῖται, ἴσως μετὰ τινὸς ὑπερβολῆς, ὅτι οἱ συλληφθέντες, παραδοθέντες ὑπὸ τῶν τούρκων εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἄλλοι μὲν ἐσουδλίσθησαν, ἄλλοι ζωντανοὶ ἐψήσθησαν, ἄλλοι εἰς τὸ πῦρ ἐρρίφθησαν καὶ ἄλλοι ἀπὸ κρεάργας ἐκρεμάσθησαν³. Ὁ δὲ Μάξιμος, αὐτόπτης μάρτυς τῶν φρικτῶν ἐκείνων γεγονότων, λέγει ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἐπαναστατῶν ἐθανατώθησαν κατασφαγέντες ἀλόγων δίκην, ἄλλοι δὲ ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι. Αἱ οἰκίαι τῶν μὲν ἀνετράπησαν, αὐτοῖς θεμελίσις, τῶν δὲ κατενεπρήσθησαν ὑπὸ τῶν ἀτιθάσων τυράννων. Τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἄλλα μὲν ἀπώλοντο, ἄλλα δὲ διηπάγησαν⁴. Τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀπήχει δημῶδες ᾄσμα τοῦ λαοῦ τῆς Ἡπείρου, ἔχον ὡς ἑξῆς :

*Δεσπότη μου, τί σήκωσες τὸν κόσμον στὸ σεφέρι
καὶ ρήμαξαν τὰ Γιάννενα καὶ ρήμαξεν ὁ τόπος ;
Μεῖναν τὰ σπήτια ἀδειανά, γεμίσαν τὰ χανδάκια
κι' ὁ τοῦρκος δὲν ἀπόσωσε νὰ κόβη καὶ νὰ καίη.
Ἐδῶ ἀρπάζουν κόρακες κι' ἐκεῖ οἱ Γιαουντήδες.
Δὲν ἔχ' ἡ μάννα πιά παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γονέους.
Κι' ἐσένα τὸ τομάρι σου τὸ στείλανε στὴν Πόλη
νὰ τρώων οἱ κότες πίτουρα νὰ νταβουλᾶν οἱ Γύφτοι,
γιὰ νὰ ξυπνάη ἡ Τουρκιὰ νὰ κάνη Ραμαζάνι»⁵.*

κάμουν κοινήν σφαγὴν ὅλων τῶν κατοικούντων τὸ Κάστρον χριστιανῶν ὅμως τινὲς φρόνιμοι καὶ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους (ἐσφαλμένως : προεστοιτέροις) αὐτῶν τοὺς ἡμπόδισαν». Ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἡ πληροφορία τοῦ Χρονικοῦ καθ' ἣν τότε κατέλαβον οἱ τούρκοι τὸ Κάστρον. Πάντως ὅμως τότε κατεστράφη, ὡς ἐσημειώθη, ἐν αὐτῷ ἡ Μονὴ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Διχούνη, ἣτις ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον τοῦ Διονυσίου.

1) Μέχρι σήμερον τὸ σπήλαιον καλεῖται «τρύπα τοῦ Σκυλλοσόφου».

2) Πρβλ. N. A. Bees, Uebersicht über die Geschichte des Judentum von Janina, ἐν Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, II, Berlin-Walmersdorf, 1921, σ. 166. 167. Ἡ ἀνάμειξις τῶν Ἰουδαίων ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Μαξίμου, ἐνθ' ἁν. σ. 208.

3) Ἐνθ' ἁν. σ. 182.

4) Ἐνθ' ἁν. σ. 202. 203.

5) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σταμ. Σταμ(ατίου) ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηναίων «Μπουκέτο», μετὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Διονυσίου, ἣν ἀνεῦρεν ἐν κώδικι τῆς παρὰ τὰς

Ὁ Μάξιμος προσέθηκε τὴν λεπτομέρειαν καθ' ἣν οἱ πλείονες τῶν συλληφθέντων ἐπαναστατῶν «πρὸς τὰς βασάνους δειλιάσαντες καὶ δὴ φιλοψυχήσαντες τέλεον ἐξωμόσαντο, τὸν Χριστὸν ἀρνηθέντες¹⁾». Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ τοῦρκοι πάντοτε προέτρεπον τοὺς εἰς θάνατον καταδικαζομένους ὅπως ἀρνηθῶσι τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀπαλλαγῶσι τῆς καταδίκης. Τοιαύτη πρὸς ἐξωμοσίαν πρότασις εἶχε γίνει καὶ μετὰ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Σεραφεῖμ καὶ βραδύτερον πρὸς ἄλλους κληρικούς, οὕτως ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς γενικὸν τὸ εἰς τὸν Εὐθύμιον Βλαχάβαν, ἄρματωλὸν Χασιῶν, κατὰ τὸ δημῶδες ἄσμα, ἀναφερόμενον

«—Γίνεσαι τοῦρκος, βρὲ παπᾶ; κί οὐλα σιὰ συμπαθάω.

—Ρωμὸς ἐγὼ γεννήθηκα, Ρωμὸς θενὰ πεθάνω».

Καὶ εἰς τὸν Ἀθανάσιον Διάκον παρομοία ὑπεβλήθη πρότασις

«Κί Ὁμὲρ Βρυώνης μυστικὰ σιὸν δρόμον τὸν ἐρώτα
Γίνεσαι τοῦρκος, Διάκο μου, τὴν πίστι σου ν' ἀλλάξης;
Νὰ προσκυνᾷς εἰς τὸ τζαμί, τὴν Ἐκκλησιὰ ν' ἀφίσης;
Κ' ἐκεῖνος τ' ἀποκρίθηκε καὶ μὲ θυμὸ τοῦ λέγει

«Πᾶτε καὶ σεῖς κί ἡ πίστις σας, μορτάτες, νὰ χαθῆτε,

Ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα Γραικὸς θὲ νὰ πεθάνω».

Λέγεται δὲ ὅτι πρότασις ἐξωμοσίας ὑπεβλήθη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Ἐθναρχὴν Γρηγόριον τὸν Ε'. πρὸ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ ἐν τῇ φυλακῇ.

Ὅθεν δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι καὶ εἰς τὸν ἀτυχῆσαντα ἡγέτην τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐπαναστάσεως Διονύσιον ὑπεβλήθη παρομοία πρὸς ἀρνησιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ προσελεύσεως εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν πρότασις ἐκ μέρους τῶν τυράννων, δι' οὓς θὰ ἦτο βεβαίως μέγας θρίαμβος, ἐὰν ὁ γέρον Ἱεράρχης, λιποψυχῶν πρὸ τῶν φρικτῶν βασάνων, ἤρνεϊτο τὸν Χριστὸν καὶ προσήρχετο εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ὅπως ἐπραξαν οἱ ἐκ τῶν συνεργατῶν του μὴ δυνηθέντες ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς βασάνους. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ὅτι ὁ Διονύσιος ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ χαιρέκακος Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος ἐσημείωσεν ὅτι ὁ Διονύσιος κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὠραματίσθη ὅτι θὰ νικήσῃ καὶ ὅτι θὰ ὑψοῦτο τοσοῦτον ὥστε ὁ Σουλτᾶνος ἐκ θαυμασμοῦ θ' ἀνίστατο τοῦ θρόνου του. Τοῦτο δέ, λέγει, «καὶ σκότους ἦν ἀνάπλεω καὶ ἀλήθειάν τινα λοξῶς ὑπεδείκνυε». Διότι ἔτυχε νίκης οὐχὶ ὡς νικήσας ἀλλ' ὡς νικηθεῖς.

Σέρας Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, μὴ ὑπάρχοντι δυστυχῶς σήμερον. Ἡ εἰκὼν ἀνεδημασιεύθη ὑπὸ τοῦ Χρ. Σούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 406, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰωζεκιήλ ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ ἁγ. Σεραφεῖμ. Τὴν εἰκόνα τοῦ Διονυσίου παρατιθέμεθα ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας.

1) Ἐνθ' ἀν. σ. 208.

Τὸ δέριμα ἀποδαρεῖς, ὑπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, παρὰ τῶν τούρκων, οὓς ἤλπιζε νὰ νικήσῃ, καὶ βιαίως τὸ ζῆν ἀπορρήξας, «πάντων ὑψηλότερον τοῖς πᾶσι διεδείχθη τὸ ἀποδαρὲν ἐκεῖνο πανάθλιον δέριμα, πλησθὲν ἀχύρων, κἀπὶ σκόλοπός τινος ἀνασκολοπισθὲν καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν περιενεχθὲν διὰ θαύματος δὲ ἤχθη καὶ τῷ βασιλεῖ, κακῆσε τὸ τοιοῦτον δέριμα ἀποκομισθὲν καὶ ταύτη γε προσενεχθὲν ταῦτι δὲ τοῦτον ἀποβάνα τὸν τρόπον ἐπέγνωμέν τε ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες ἔχομεν»¹. Μετὰ τοιαύτης φρικτῆς εἰρωνείας καὶ τοιοῦτου σαρκασμοῦ, ἐγγίζοντας τὰ ὄρια τοῦ κωνισμοῦ, ἀνέγραψεν ὁ Μάξιμος τὴν τραγικωτάτην ταύτην περιπέτειαν τοῦ γέροντος Ἱεράρχου Διονυσίου, αὐτόπτης γενόμενος μάρτυς τοῦ ἀπαισίου θεάματος τῆς ἐκδορᾶς τοῦ ὄνειροπόλου ἐκείνου ἔθνομάρτυρος, ἀλλὰ μείνας ἀσυγκίνητος, μᾶλλον δὲ καὶ χαρεῖς ἐπ' αὐτῇ. Οὕτως ἐνόμιζεν ὅτι ἐδικαιοῦτο διὰ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν, ἣν ἐτήρησε κατὰ τοῦ Διονυσίου, οὗτος τὴν μνήμην μετὰ μανίας ἐξύβρισε, μετὰ δὲ τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ «Στηλιτευτικοῦ» λόγου.

Ὁ δὲ συνιάκτης τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ» καὶ ἄλλας ἔχων πηγὰς ἢ καὶ διὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ χροματίζων τὰ γεγονότα καὶ ἐπινοῶν λεπτομερείας, προστίθῃσιν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀνεκάλυψαν ποῦ ἐκρύπτετο ὁ ἀτυχῆσας ἡγέτης τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐπαναστάσεως, συλλαβόντες δὲ αὐτόν, ἤγαγον δέσμιον πρὸς τοὺς τούρκους, οἵτινες, χωρὶς τινος ἐξετάσεως, «τὸν ἐγδαρὲν ζωντανὸν καὶ γεμίσαντες τὸ δέριμα του ἀχύρων, τὸ περιέφερον ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ τέλος εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, λέγεται δὲ ὅτι ἐσηκώθη ὁ βασιλεὺς (= ὁ σουλιᾶνος) νὰ τὸν ἰδῇ καὶ οὕτως ἐλληρώθη τὸ ἔης ἀροφητείας του λοξὸν ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιέλῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σακωθῇ». Τὴν 24 Σεπτεμβρίου 1611, δύο περὶ πρὸς ἑβδομάδας μετὰ τὴν σύλληψιν καὶ ἐκδορὰν τοῦ Διονυσίου, γενομένην πάντως τὴν 12ην ἢ 13ην Σεπτεμβρίου, τὸ πεπληρωμένον ἀχύρων δέριμα του εἶχε διακομισθῆ εἰς ΚΠολιν. Διήτηρητῶς σημαῖ, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ὁ χαιρέκακος Μάξιμος ὅτι εἶχεν ἤδη ἀκούσει ὅτι τοῖτο ἐγένετο («ἐπέγνωμέν τε ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες ἔχομεν»).

Εἶναι βεβαίως πρωτοφανὲς καὶ πρωτάκουστον τὸ μαρτύριον ὅπερ ὑπέστη ὁ Ἱεράρχης Διονύσιος, δὲν ὑπάρχει δὲ παράδειγμα παρομοίου τέλους ἀνδρός, ἀγωνισθέντος ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ γενικῶς ὑπὲρ μεγάλης τινὸς ἰδέας καὶ ὑποστάνιος κατὰ τῶν τυράννων τοιαύτην αρενώδη βίβανον, νὰ ἐκδαρῇ ζῶν. Οἱ θανατώσαντες τὸν ἱερομάρτυρα Σεραφεῖμ, τὸν θεωρηθέντα ὡς συνωμότην καὶ συνεργάτην τοῦ Διονυσίου, ἠρκέσθησαν ν'

1) Αὐτόθι, σ. 197. Πρὸβλ. σ. 208.

ἀποκόψωσι τὴν κεφαλὴν του καὶ ἀναστηλώσωσιν αὐτὴν μετ' ἄλλων κεφαλῶν φονευθέντων ἐν Τρικκάλοις. Ἄλλ' ἡ περιαγωγή τοῦ ἐκδαρέντος ἐπαναστάτου ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ΚΠόλεως, ἡ προσαγωγή αὐτοῦ εἰς τὸν Σουλτᾶνον Μεχμέτ, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ Διονυσίου δὲν ἦτο μικρὸν καὶ τυχαῖον, οὐδ' εἶχε τοπικὴν σημασίαν. Ἐὰν ἡ Ἑπειρωτικὴ ἐκείνη ἐπανάστασις, ἧς ἠγήθη ὁ ἀτυχήσας ἔθνομάρτυς, δὲν εἶχεν εὐρύτεραν σημασίαν καὶ δὲν προῦκάλει γενικώτερον ἐνδιαφέρον, ἐὰν δὲν συνεκίνηει τὸν Σουλτᾶνον, βεβαίως δὲν θὰ προέβαινον οἱ τοῦρκοι εἰς τὴν πομπώδη αὐτοῦ περιαγωγὴν μέχρι τῆς Βασιλευούσης καὶ τοῦ Σουλτᾶνου Πάντως δὲ οἱ τοῦρκοι ἐξεδικήθησαν τὸν Διονύσιον καὶ διὰ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν, ἐκδηλώσαντες πρὸς αὐτὸν τοιαύτην θηριωδίαν. 1

Ἄλλ' ἐν τέλει τοῦ «Στηλιτευτικοῦ» τοῦ Μαξίμου διεσώθη καταπληκτικὴ εἰς ἔνδειξις, στρεφομένη κατὰ τοῦ ψοφοδεοῦς ἐκείνου ἀνθρώπου, τοῦ Μαξίμου. Ἡ ἀποτυχοῦσα ἐπανάστασις διὰ τῶν φρικτῶν τῆς ἀποτελεσμάτων ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ ἀπελπισμὸν εἰς πάντας, ὡς ἐπέβαλεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Μαξίμου, ὅστις ἐφρόνει ὅτι πιθανῶς τὰ συμβάντα προῆλθον ἀπὸ Θεοῦ διὰ τὴν ἔπαρσιν τῶν Ἰωαννιτῶν, ἔχουσαν ἀνάγκην καθαιρέσεως, ἢ «χέτω δὲ ν' ἀποθάνῃ τὸ ταχύτερον, διότι ἐφραβεῖτο μήπως ἔφθασαν ἢ πλησιάζουν αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀντιχρίστου ἐν μέσῳ τόσων κακιῶν καὶ ἀνωμαλιῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰ συμβάντα ἐξηκολούθουν αἱ Ἰωαννῖται νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν ἔπαρσιν καὶ ὑψηλοφροσύνην, νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὰ οὐτὰ καὶ νὰ διστάζωσιν ὅπως ἐπιδίδωνται εἰς χεῖρονα, ὡς ἄφρονα δὲ ἢ ὡς ἐχθρὸν ἐθεώρουν τὸν συμβουλευόντα ν' ἀφίσταται ὅπῃ τῶν τοιούτων. Ἰδιαιτέρως δὲ τοῦτο ἔπραττον οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοί, ὁπαδοὶ προφανῶς τοῦ Διονυσίου, «ταυτὶ δὲ μάλιστα ποιεῖν εὐ παύονται οἷτε τοῦ βήματος καὶ εἰς δῆθ'» τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου καταλιπεῖν ἐπῆλθε»¹. Εἶναι ἀληθῶς αξιοθαύμαστος ἡ μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν Οαεραλέε στάσις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἀπώβαλον τὴν πίστιν εἰς τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, χάρις εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἀτυχήσαντος ἡγέτου τῆς ἐπαναστάσεως.

Δυστυχῶς, ἐλλεῖπει ἄλλης τινὸς ἱστορικῆς ἀπηγῆς, τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας περὶ τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου β' τοῦ Φιλοσόφου ἠρύσθημεν παρὰ τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ, τοποθετήσαντες τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ ἐν τῷ πλαίσίῳ τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἱστορικῶν γεγονότων. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι δὲν ὑπῆρξεν οὗτος τυχαῖος καὶ ἀξιοκατοφρόνητος ἄν

1) Ἐνθ' ἀν. σ. 210.

θρωπος, ἀλλ' ἐξέχουσα φυσιογνωμία, μεμορφωμένος καὶ διαπρεπῆς ἱεράρχης, φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους. Οἱ κατήγοροι αὐτοῦ παρέτρεξαν ἐντελῶς τὴν καθόλου δρᾶσιν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣν δρᾶσιν, τούτου ἔνεκα, ἀγνοοῦμεν, παρέστησαν δὲ αὐτὸν μόνον ὡς ἐπαναστάτην κατὰ τῶν τούρκων, ζητήσαντες ν' ἀμαυρώσῃ τὴν φαινήν αὐτοῦ εἰκόνα.

Ἄλλὰ καὶ ὡς τιοῦτος, νομίζομεν, δικαιούται ὁ Διονύσιος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους μεταξὺ τῶν μεγάλων καὶ ἀοιδίμων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τῶν ἀγῶνων καὶ τῆς αὐτοθυσίας των ἀνεδείχθησαν πρωτοπόροι τῆς ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας προπαρασκευάσαντες τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους τὴν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἀπολύτρωσιν.